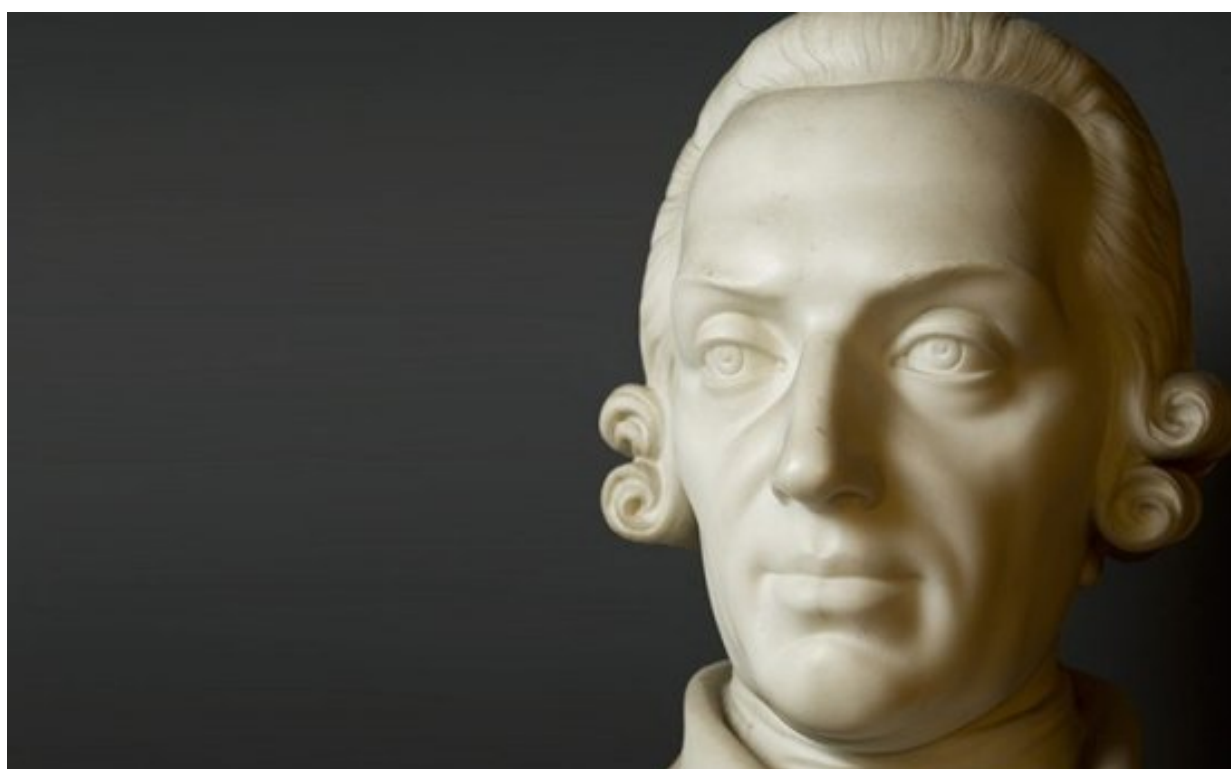

300. výročie narodenia Adama Smitha: Trhové hospodárstvo je jedinou nádejou chudobných na zlepšenie ich situácie

O Adamovi Smithovi vieme len veľmi málo. Dokonca ani nevieme, kedy sa tento slávny Škót narodil.

Dr. Dr. Rainer Zitelmann

O Adamovi Smithovi vieme len veľmi málo. Dokonca ani nevieme, kedy sa tento slávny Škót narodil. Vieme len dátum jeho krstu, 5. júna 1723 (juliánsky kalendár), čo znamená, že podľa nášho gregoriánskeho kalendára bol pokrstený 16. júna. Nikdy nepoznal svojho otca, colného úradníka, ktorý zomrel vo veku 44 rokov, len niekoľko mesiacov pred narodením Adama Smitha.

Najdôležitejšou osobou v jeho živote bola jeho matka, ktorá ho nielen vychovala, ale s ktorou žil až do jej smrti v roku 1784. Smith sa nikdy neoženil. Vieme len, že sa dvakrát zamiloval, ale jeho city neboli opätované, čo mohlo byť spôsobené tým, že bol považovaný za pomerne neatraktívneho.

Ako 17-ročný začal svoje šesťročné štúdium na Oxforde, ale univerzita naňho neurobila dojem. Neskôr sa hanlivo vyjadroval o svojich profesoroch, ktorých považoval za lenivých. Pred tridsiatkou bol vymenovaný za profesora morálnej filozofie na univerzite v Glasgowe a vydal svoje prvé významné dielo Teória mravných citov. Za celý svoj život vydal len dve významné diela, pričom Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov (známe skôr pod skrátených názvom Bohatstvo národov), ktoré vyšlo v roku 1776, je zďaleka najznámejšie. Napísal viac kníh, ale ich rukopisy pred smrťou spálil, takže sa nám zachovali len tieto dve knihy a nejaké niektoré eseje a prepisy jeho prednášok.

Tí, ktorí Smithove knihy nikdy nečítali, ho niekedy považujú za zástancu extrémneho sebeckta, dokonca možno za duchovného otca extrémneho kapitalistu v štýle postavy Gordona Gekka, ktorý vo filme Wall Street zvolal: "Chamtivosť je dobrá!" Je to však skreslený obraz, ktorý vyplýva zo skutočnosti, že Smith vo svojej knihe Bohatstvo národov silne zdôrazňoval sebeckosť ekonomických subjektov. Tento obraz je však rozhodne neúplný

Empatia ako fundamentálny koncept

Prvá kapitola jeho knihy Teória mravných pohnútok sa začína kapitolou "O sympatii", v ktorej definoval sympatiu ako "spolupatričnosť sakoukoľvek vášňou".¹ Dnes by sme pravdepodobne použili slovo "empatia": "Nech je človek akokoľvek sebecký, v jeho povahe zjavne existujú určité princípy, ktoré ho predurčujú zaujímať sa o osudy iných a spôsobujú, že ich šťastie je pre neho potrebné, hoci z neho nemá nič okrem potešenia z toho, že ho vidí. Takýmto druhom je lútosť alebo súcitiť, cit, ktorý pociťujeme k biede iných, keď ju buď vidíme, alebo si ju veľmi živo predstavujeme."²

Smith sympatizoval najmä s chudobnými. Smith poberal príjmy z rôznych zdrojov, ktoré ročne dosiahli 900 libier, čo bol troj až štvornásobok platu univerzitného profesora.³ Keď sa však čítala posledná vôľa Adama Smida, jeho synovec David Douglas sa cítil značne sklamaný. Závet, z ktorého vyplynulo, že podedí oveľa menej, než dúfal, potvrdil to, čo Smithovi priatelia už dlho tušili: Smith daroval takmer celý svoj majetok chudobným, väčšinou tajne. Jeho štedrosť dokonca viedla k tomu, že sa Smith v istom momente sám dostal do finančných problémov.⁴

Ak si prečítate jeho dve hlavné diela, Bohatstvo národov a Teóriu mravných citov, ťažko nájdete jediné pasáž, kde by sa pozitívne vyjadroval o bohatých a mocných. Obchodníci a vlastníci pôdy sú takmer výlučne vykreslení v negatívnom svetle, predovšetkým ako ľudia, ktorí sa snažia presadiť svoje sebecké záujmy a usilujú sa o vytvorenie monopolov.

"Naši obchodníci a priemyselníci sa sťažujú na negatívne účinky vysokých miezd, ktoré zvyšujú ceny, a tým znižujú predaj ich tovaru doma aj v zahraničí. Nehovoria nič o negatívnych účinkoch vysokých ziskov. O škodlivých účinkoch svojich vlastných ziskov mlčia. Sťažujú sa len na tých druhých."⁵ Alebo: "Ľudia z rovnakého odvetvia sa

zriedkakedy stretávajú, dokonca aj za účelom zábavy a rozptýlenia, ale rozhovor sa končí sprisahaním proti verejnosti alebo nejakým výmyslom na zvýšenie cien." ⁶

V Marxovom a Engelsovom Komunistickom manifeste je viac pozitívnych viet o kapitalistoch ako kdekoľvek v dielach Adama Smitha. Buržoázia neustále vytvára výkonnejšie výrobné sily ako všetky predchádzajúce generácie dohromady, píšú s obdivom Marx a Engels.

V Smithovom diele po takomto obdivu niet ani stopy, naopak, bohatí sú terčom tvrdej kritiky. Obhajcovia Smitha tvrdia, že to neodráža všeobecný odpor voči podnikateľom alebo bohatým, ale skôr Smithovu obhajobu voľnej súťaže a odpor voči monopolom. To je určite jeden z aspektov, ale aj tak pri čítaní jeho dvoch hlavných diel vzniká dojem, že Smithov odpor voči bohatým je rovnako silný ako jeho odpor voči politikom. Ani Adam Smith nebol zbavený odporu, ktorý intelektuáli tradične prechovávajú voči bohatým.⁷

Súcit s osudom chudobných

Na druhej strane však nájdeme mnoho pasáží, v ktorých prejavuje súcit s postavením "chudobných", pričom sa neobmedzoval len na chudobných v užšom zmysle slova, ale aj na "nie bohatých", "teda na stav veľkej väčšiny obyvateľstva, ktoré musí vymeniť prácu za mzdu, aby si zarobilo na živobytie".⁸ Glory M. Liu v knihe Adam Smith's America (Amerika Adama Smitha) hodnotí recepciu Adama Smitha a stav výskumu: "Takmer jednomyselne sa zhodujeme v tom, že pre Smitha bolo najdôležitejšou črtou kapitalistickej spoločnosti to, že zlepšila postavenie chudobných."⁹ Známa je pasáž z knihy Bohatstvo národov: "Žiadna spoločnosť nemôže byť prosperujúca a šťastná, ak je väčšina jej členov chudobná a nešťastná. Okrem toho je spravodlivé, aby tí, ktorí živia, obliekajú a ubytovávajú celý ľud, mali taký podiel na produktoch takej časti ich vlastnej práce, aby boli sami dostatočne dobre živení, oblečení a ubytovaní."¹⁰

Dnes sa tieto slová niekedy nesprávne interpretujú a tvrdia, že Smith obhajoval vládou riadené prerozdelenie bohatstva. To však nebolo jeho zámerom a určite nevyzýval na sociálnu revolúciu. Podľa Smitha však chudoba nebola vopred daná. Predovšetkým však nedôveroval vládam. V 8. kapitole Bohatstva národov spolu s vyššie citovanými vetami poukazuje na to, že jediný spôsob, ako zvýšiť životnú úroveň, je hospodársky rast.

Jediným spôsobom zvyšovania miezd je kontinuálny hospodársky rast, stagnácia hospodárstva vedie k poklesu miezd. Na inom mieste píše: "Hladomor nikdy nevznikol z inej príčiny ako z násilných činov vlády, ktorá sa nevhodnými prostriedkami snaží odstrániť problémy spojené s nedostatkom."¹¹ To, že mal pravdu, dobre vieme aj o 250 rokov neskôr, po stovkách, ak nie tisíckach neúspešných pokusoch o kontrolu inflácie pomocou regulácie cien.

Smith napísal, že "liberálna odmena za prácu" je "dôsledkom zvyšovania bohatstva", a opakovane zdôraznil, že "kým spoločnosť napreduje k ďalšiemu nadobúdaniu..., stav

chudobných pracujúcich, veľkej časti ľudí, sa zdá byť najšťastnejší a najpohodlnejší. V stagnujúcom stave je ťažký a v upadajúcom stave veľmi nešťastný."¹² Na druhej strane Karol Marx veril, že objavil rôzne ekonomické "zákony", ktoré nevyhnutne povedú k pádu kapitalizmu, ako napríklad "tendencia k poklesu miery zisku" alebo zbedačovanie proletariátu. Vo svojom hlavnom diele Kapitál to Marx formuloval takto:

"Spolu s neustále sa zmenšujúcim počtom magnátov kapitálu, ktorí si uzurpujú a monopolizujú všetky výhody tohto procesu transformácie, rastie masa biedy, útlaku, otroctva, degradácie, vykorisťovania; ale spolu s tým rastie aj vzbura robotníckej triedy, triedy, ktorej počet neustále rastie a ktorá je disciplinovaná, zjednotená, organizovaná samotným mechanizmom procesu kapitalistickej výroby. Monopol kapitálu sa stáva okovami pre spôsob výroby, ktorý vznikol a prekvital spolu s ním a pod jeho vplyvom. Centralizácia výrobných prostriedkov a socializácia práce nakoniec dosiahnu bod, keď sa stanú nezlučiteľnými so svojím kapitalistickým obalom. Tento obal sa rozpadá. Zaznieva zvonec kapitalistického súkromného vlastníctva ... Kapitalistická výroba však s neúprosťou prírodného zákona plodí svoju vlastnú negáciu."¹³

Keď v roku 1776 vyšlo Bohatstvo národov, kapitalizmus bol ešte v plienkach a drvivá väčšina ľudí žila v extrémnej chudobe. A chudoba vtedy znamenala niečo úplne iné ako dnes. Ľudia boli chudí a mali malé kosti - v priebehu histórie sa ľudské telo prispôbilo nedostatočnému príjmu kalórií. "Malí robotníci v 18. storočí," píše Angus Deaton vo svojej knihe Veľký únik, "boli v skutočnosti uväznení vo výživovej pasci; nemohli veľa zarábať, pretože boli fyzicky veľmi slabí, a nemohli sa dostatočne najesť, pretože bez práce nemali peniaze na nákup potravín."¹⁴

Niektorí ľudia básnia o harmonických predkapitalistických podmienkach, keď bol život oveľa pomalší, ale táto pomalosť bola najmä dôsledkom fyzickej slabosti spôsobenej trvalou podvýživou.¹⁵ Odhaduje sa, že pred 200 rokmi asi 20 % obyvateľov Anglicka a Francúzska nebolo vôbec schopných pracovať. "Nanajvýš mali dostatok energie na niekoľko hodín pomalej chôdze denne, čo väčšinu z nich odsúdilo na žobrácky život."¹⁶

V roku 1754 jeden anglický autor uviedol: "Roľníci vo Francúzsku majú ďaleko od blahobytu, nemajú ani na nevyhnutné živobytie; je to plemeno mužov, ktorí začínajú chátrať ešte pred štyridsiatkou... U francúzskych robotníkov už len ich vonkajší vzhľad dokazuje úpadok ich tela."¹⁷ Podobná situácia bola aj v iných európskych krajinách. Známy francúzsky historik Fernand Braudel uvádza: "Toto sú teda fakty, ktoré tvoria biologický ancien regime, o ktorom hovoríme: počet úmrtí približne zodpovedajúci počtu narodených detí, veľmi vysoká detská úmrtnosť, hladomor, chronická podvýživa a hrozivé epidémie." V niektorých desaťročiach dokonca zomieralo viac ľudí, ako sa rodilo detí.¹⁸ "Majetok" ľudí sa obmedzoval na niekoľko základných predmetov, ako to vidno na dobových obrazoch: niekoľko stoličiek, lavica a sud slúžiaci ako stôl.¹⁹

Pred vznikom kapitalizmu žila väčšina ľudí na svete v extrémnej chudobe. V roku 1820 žilo v absolútnej chudobe približne 90 % svetovej populácie. Dnes je to menej ako 9 percent.

A čo je najpozoruhodnejšie: V posledných desaťročiach, od konca komunizmu v Číne a ďalších krajinách, sa pokles chudoby zrýchlil na úroveň, ktorá nemá obdobu v žiadnom predchádzajúcom období ľudských dejín. V roku 1981 bola absolútna miera chudoby 42,7 %, do roku 2000 klesla na 27,8 % a dnes je pod 9 %.

Smith mal pravdu

Smith predpovedal, že len rozšírenie trhov môže viesť k zvýšeniu prosperity - a presne to sa stalo po skončení socialistických plánovaných ekonomík. Len v Číne sa zavedením súkromného vlastníctva a trhových reforiem znížil počet ľudí žijúcich v extrémnej chudobe z 88 percent v roku 1981 na menej ako jedno percento v súčasnosti. Keď som sa ekonóma voľného trhu Weiyng Zhanga z Pekinskej univerzity opýtal, nakoľko je Smith relevantný pre Čínu, odpovedal mi: "Rýchly hospodársky rozvoj Číny za posledné štyri desaťročia je víťazstvom koncepcie trhu Adama Smitha." Na rozdiel od prevládajúcich interpretácií na Západe, hospodársky rast a pokles chudoby v Číne nebol "vďaka štátu, ale napriek štátu", vysvetlil Weiyng Zhang, a tento rast bol spôsobený zavedením súkromného vlastníctva.

Ďalším nedávnym príkladom prevahy trhového hospodárstva je Vietnam.²⁰ Z krajiny, ktorá pred spustením Doi Moiových reforiem voľného koncom 80. rokov 20. storočia nebola schopná vyprodukovať dostatok ryže na nasýtenie vlastného obyvateľstva, sa stal jeden z najväčších vývozcov ryže na svete a významným vývozcom elektroniky.

S HDP 98 USD na obyvateľa bol Vietnam v roku 1990 najchudobnejšou krajinou sveta, hneď za Somálskom (130 USD) a Sierra Leone (163 USD). Pred začiatkom hospodárskych reforiem viedla každá neúroda k hladu a Vietnam sa spoliehal na podporu Svetového potravinového programu OSN a finančnú pomoc Sovietskeho zväzu a ďalších krajín východného bloku. Ešte v roku 1993 žilo 79,7 % vietnamského obyvateľstva v chudobe. Do roku 2006 sa tento podiel znížil na 50,6 %. Dnes je to už len päť percent.²¹

Vietnam je v súčasnosti jednou z najrýchlejšie sa vyvíjajúcich krajín na svete s dynamickým hospodárstvom, ktoré vytvára skvelé príležitosti pre pracovitých ľudí a podnikateľov. Skutočnosť, že hospodársky rast - a nie prerozdelenie alebo vládne politiky vytvorené prostredníctvom vládnych nariadení - ukazuje cestu z chudoby, sa v posledných desaťročiach opakovane potvrdila. V roku 1989 bolo Poľsko jednou z najchudobnejších krajín Európy. Priemerný Poľiak zarábala menej ako 50 USD mesačne - čo nebola ani desatina toho, čo zarábali ľudia v Spolkovej republike Nemecko. Dokonca aj pri zohľadnení rozdielov v kúpnej sile zarábala Poľiak v roku 1989 menej ako tretinu toho, čo západný Nemec. Poľiaci boli chudobnejší ako priemerný občan Gabonu, Ukrajiny alebo Surinamu. Príjmy Poľska zaostávali dokonca aj za jeho komunistickými rovesníkmi: jeho HDP na obyvateľa predstavoval len polovicu príjmov Československa.²²

V roku 2017 vydal ekonóm Marcin Piatkowski knihu Šampión rastu Európy, v ktorej bilancuje 25 rokov poľských reforiem: "Napriek všetkému sa Poľsko po dvadsiatich piatich

rokoch stalo bezkonkurenčným lídrom transformácie a európskym i svetovým šampiónom rastu. Od začiatku postkomunistickej transformácie v roku 1989 poľské hospodárstvo rástlo viac ako hospodárstvo ktorejkoľvek inej krajiny v Európe. Poľské HDP na obyvateľa sa zvýšilo takmer dvaapokrát, čím predbehlo všetky ostatné postkomunistické štáty, ako aj eurozónu."²³

Podľa údajov Svetovej banky predstavovalo HDP na obyvateľa v roku 1989 len 30,1 % zodpovedajúcej hodnoty v USA a do roku 2016 sa zvýšilo na 48,4 % úrovne USA. Rast HDP sa pretavil aj do rastu kvality života Poliakov. Príjem Poliakov upravený o kúpnu silu vzrástol z približne 10 300 USD v roku 1990 na takmer 27 000 USD v roku 2017. V porovnaní s krajinami EÚ-15 bol príjem Poliakov v roku 1989 menej ako tretinový a do roku 2015 sa zvýšil na takmer dve tretiny."²³

Nedôvera v štát

Pokým Karol Marx veril, že situáciu chudobných možno zlepšiť len zrušením súkromného vlastníctva, Smith veril v silu trhu. Nebol zástancom libertariánskej utópie bez štátu - veril, že vlády mali viacero dôležitých povinností. Napriek tomu v roku 1755, dve desaťročia pred vydaním Bohatstva národov, v jednej prednáške varoval: "Štátnici a plánovači všeobecne považujú jednotlivcov za materiál akejsi politickej mechaniky. Plánovači narúšajú prirodzenosť počas jej pôsobenia v ľudských záležitostiach; a tá nevyžaduje nič viac, než aby ju nechali na pokoji a poskytli jej spravodlivé podmienky pri sledovaní svojich cieľov, aby mohla naplniť svoje vlastné ciele... Všetky vlády, ktoré tento prirodzený vývoj maria, ktoré posúvajú prirodzenosť do iného smeru alebo ktoré sa snažia zastaviť vývoj spoločnosti v určitom bode vývoja, sú neprirodzené, a aby sa udržali, musia byť utláčateľské a tyranské."²⁴

Boli to skutočne prorocké slová. Najväčšou chybou, ktorú plánovači vždy robili bolo, že sa držali ilúzie, že sa dá naplánovať ekonomický poriadok na papieri. Verili, že autor, ktorý sedí za písacím stolom, dokáže vytvoriť ideálny hospodársky poriadok a že jediný, čo zostáva, je presvedčiť dostatočný počet politikov, aby tento nový hospodársky poriadok zaviedli do praxe.

Hayek neskôr nazval tento prístup "konštruktivismom" a povedal: "Myšlienka racionálnych ľudí, ktorí si spolu sadnú, aby zvažili ako pretvoriť svet, je azda najcharakteristickejším výsledkom týchto konštruktivistických teórií."²⁵ Podľa Hayeka antiracionalistický pohľad na historické udalosti, ktorý Smith zdieľal s ďalšími škótskymi osvietenými mysliteľmi, ako boli David Hume a Adam Ferguson, "im po prvýkrát umožnil pochopiť, ako sa inštitúcie, morálka, jazyk a právo vyvíjali procesom kumulatívneho rastu a že len s týmto rámcom a v ňom sa ľudský rozum rozvíjal a môže úspešne fungovať".²⁶ Smith v štýle hospodárskeho historika skôr opísal hospodársky vývoj, než aby načrtnol ideálny systém.

Plánovaná ekonomika zažíva ďalšie oživenie. Aktivisti za ochranu klímy a antikapitalisti žiadajú zrušenie kapitalizmu a jeho nahradenie plánovaným hospodárstvom. Tvrdia, že inak ľudstvo nemá šancu na prežitie.

V Nemecku je bestsellerom kniha *Das Ende des Kapitalismus* (v preklade *Koniec kapitalizmu*) a jej autorka Ulrike Hermannová sa stala pravidelným hosťom všetkých diskusných relácií. Otvorene propaguje plánované hospodárstvo, hoci to už v Nemecku raz zlyhalo - tak ako všade inde, kde sa o to pokúšali. Na rozdiel od klasického socializmu sa v jej návrhu plánovaného hospodárstva podniky neznárodňujú, ale môžu zostať v súkromných rukách. Ale je to štát, ktorý presne určuje, čo a koľko sa bude vyrábať.

Nebudú už žiadne lety a žiadne súkromné motorové vozidlá. Štát by určoval takmer každý aspekt každodenného života - napríklad by už neexistovali žiadne rodinné domy a nikto by nesmel vlastniť druhý dom. Nová výstavba by bola zakázaná, pretože škodí životnému prostrediu. Namiesto toho by sa existujúca pôda rozdelila "spravodlivo", pričom štát by rozhodol, koľko priestoru je vhodného pre každého jednotlivca. A konzumácia mäsa by bola povolená len výnimočne, pretože produkcia mäsa škodí klíme.²⁷

Všeobecne by ľudia nemali jesť toľko: stačí 2 500 kalórií denne, hovorí Herrmannová, ktorá navrhuje denný príjem 500 gramov ovocia a zeleniny, 232 gramov celozrnných obilnín alebo ryže, 13 gramov vajec a 7 gramov bravčového mäsa. "Na prvý pohľad sa tento jedálny lístok môže zdať trochu skromný, ale Nemci by boli oveľa zdravší, keby zmenili svoje stravovacie návyky," ubezpečuje táto kritička kapitalizmu.²⁸ A keďže by si ľudia boli rovní, boli by aj šťastní: "Prídelový systém znie nepríjemne. Ale možno by bol život dokonca príjemnejší ako dnes, pretože spravodlivosť robí ľudí šťastnými."²⁹

Neviditeľná ruka

Smith je dnes často kritizovaný za zdôrazňovanie dôležitosti konania vo vlastnom záujme. Zdôrazňoval význam sebeckta práve preto, že ľudia neustále potrebujú pomoc od iných ľudí. Domnieval sa však, že ľudia sa pritom nemôžu spoliehať len na dobrú vôľu ostatných. Mimochodom, práve v tejto súvislosti použil aj výraz "neviditeľná ruka", ktorým sa tak preslávil, hoci sa toto slovné spojenie v celom Smithovom diele objavuje len trikrát (mimochodom, je to podobné ako v prípade Schumpetera a výrazu "tvorivá deštrukcia", ktorý použil len dvakrát):

"Preto sa každý jednotlivec snaží čo najviac využiť svoj kapitál na podporu domácej ekonomiky (sektoru) a pôsobiť v tomto sektore tak, aby jeho práca mala čo najväčšiu hodnotu; každý jednotlivec sa nevyhnutne snaží, aby ročný príjem spoločnosti bol čo najväčší. Vo všeobecnosti totiž nemá v úmysle podporovať verejný záujem, ani nevie, do akej miery ho podporuje a v tomto, ako aj v mnohých iných prípadoch ho neviditeľná ruka vedie k podpore cieľa, ktorý nebol súčasťou jeho zámeru. Ani pre spoločnosť nie je vždy horšie, že nebol jej súčasťou. Tým, že sleduje svoj vlastný záujem, často podporuje záujem

spoločnosti účinnejšie, než keď ho skutočne chce podporovať. Nikdy som nepoznal veľa dobrého, čo urobili tí, ktorí sa snažili obchodovať pre verejné dobro."³⁰

Ekonom Ludwig von Mises zdôraznil, že je chybou dávať do protikladu egoistické a altruistické konanie. „Našťastie“ vysvetľuje: "Moc rozhodnúť sa, či moje konanie a správanie bude slúžiť mne alebo mojim blíznym, mi nie je daná. Ak by bola, ľudská spoločnosť by nebola možná."³¹ A Friedrich August von Hayek označil za najväčší prínos Adama Smitha k vedeckému mysleniu - poukazujúc ďaleko za hranice ekonómie - "jeho predstavu spontánneho poriadku, ktorý vytvára komplexné štruktúry ako neviditeľná ruka".³²

Totalitné ideológie sa snažia zmenšiť "ja". Nechcú nič iné, len ho podriadiť "my", ako to dokazujú dve heslá národného socializmu: "Du bist nichts, dein Volk ist alles" ("Ty si nič, tvoj ľud je všetko") a "Gemeinwohl vor Eigenwohl" ("Verejný záujem pred vlastným záujmom"). Vo svojej reči v novembri 1930 Adolf Hitler povedal: "V celej sfére hospodárstva života, v samotnom celku života, bude treba skončiť s myšlienkou, že podstatný je prospech jednotlivca a že prospech celku je postavený na prospechu jednotlivca, t. j. že prospech jednotlivca je to, čo v prvom rade dáva vzniknúť prosperu celku. Platí to aj naopak: prospech celku určuje prospech jednotlivca... Ak sa táto zásada neuznáva, potom musí nevyhnutne nastúpiť sebeckosť a rozložiť spoločnosť."³³

Toto presvedčenie spája všetkých totalitných mysliteľov, revolucionárov a diktátorov, od Robespiera počas Francúzskej revolúcie po Lenina, Stalina, Hitlera a Mao. Hannah Arendtová, jedna z najväčších mysliteľiek dvadsiateho storočia, vo svojom diele O revolúcii napísala: "Nielen počas francúzskej revolúcie, ale počas všetkých revolúcií ktoré inšpirovala bol záujem jednotlivca vykreslený ako nepriateľ ľudu. Teória teroru od Robespiera po Lenina a Stalina predpokladá, že záujem celku musí byť automaticky, ba trvalo, nepriateľský voči partikulárnemu záujmu občana."³⁴ Áno, Arendtová tvrdí, že nezištnosť je najvyššou cnosťou a hodnotu človeka možno posudzovať podľa toho, do akej miery koná proti vlastným záujmom a vlastnej vôli.³⁵

Kritika Adama Smitha

Smith bol priekopníkom, ktorého práca poskytla základ, na ktorom mohli stavať neskorší liberálni ekonómovia - Hayek a Mises si ho veľmi vážili. Smithova práca však bola podrobená aj ostrej kritike z kruhu ekonómov obhajujúcich voľný trh. Americký libertarián Murray N. Rothbard, ktorý vo svojom monumentálnom diele Ekonomické myslenie pred Adamom Smithom. Rakúska perspektíva na históriu ekonomického myslenia, nešetří slovami kritikou a tvrdí, že Smith v žiadnom prípade nebol takým zástancom ekonomiky voľného trhu, ako sa o ňom bežne hovorí. V skutočnosti Rothbard tvrdí, že Smithova chybná pracovná teória hodnoty z neho robí predchodcu Karla Marxa, a tvrdí, že marxisti by určite mali právo citovať škótskeho filozofa a oslavovať ho ako hlavného inšpirátora svojho vlastného otca zakladateľa.³⁶ Podľa Rothbarda Smith nepochopil ekonomickú

funkciu podnikateľa a dokonca nevyužil poznatky, ktoré mu poskytli ekonómovia ako Richard Cantillon,³⁷ podporoval štátom zavedené stropy na úrokovú mieru, vysoké dane na produkty predstavujúce luxusnú spotrebu a rozsiahle zásahy štátu do ekonomiky.³⁸ V osobnej rovine bol Smith podľa Rothbarda nedôveryhodný aj preto, že predtým viedol kampaň za voľný obchod, ale posledných dvanásť rokov svojho života strávil ako komisár škótskych colníc.³⁹

Mnohé z tejto kritiky sú určite oprávnené, no napriek tomu by bolo nesprávne označiť Adama Smitha za ľavičiara. Dokonca aj americký filozof Samuel Fleischacker, ktorý zdôrazňuje Smithove ľavicové tendencie pripúšťa, že Smith by sa nemusel stotožňovať so súčasnými sociálnymi demokratmi alebo obhajovať moderný sociálny štát.⁴⁰

Vopozícií proti tejto kritike stojí Smithova hlboká nedôvera voči vládnym zásahom do ekonomiky a jeho takmer bezhraničná viera v "neviditeľnú ruku", ktorá riadi trhy správnym smerom. Keď je hospodárstvo zničené, podľa Smitha to nikdy nie je vinou podnikateľov a obchodníkov, ale vždy vinou štátu: "Veľké národy nikdy nie sú ochudobnené súkromníkmi, hoci niekedy sú ochudobnené verejnou márnou tratosťou a nevhodným konaním," napísal vo svojom hlavnom diele Bohatstvo národov.⁴¹ A optimisticky dodal: "Jednotná, stála a nepretržitá snaha každého človeka zlepšiť jeho životné podmienky, princíp, z ktorého pôvodne pochádza verejné a národné, ako aj súkromné bohatstvo, je často dostatočne silný na to, aby udržal prirodzený vývoj vecí smerom k zlepšeniu, a to aj napriek extravagancii vlády a najväčším chybám štátnej správy. Podobne ako neznámy princíp života zvierat, často obnovuje zdravie a životnosť ústavy, a to nielen napriek chorobe, ale aj napriek absurdným predpisom liekov lekárom."⁴²

Táto metafora je veľmi výpovednou: Súkromné hospodárske subjekty predstavujú zdravý, pozitívny vývoj, zatiaľ čo politici svojimi nezmyselnými reguláciami bránia ekonomike. Adam Smith by bol dnes veľmi skeptický, keby videl, ako vlády v Európe a Spojených štátoch čoraz viac zasahujú do hospodárstva a ako politici veria, že sú múdrejší ako trh.

Jedným zo Smithových nedostatkov bolo, že nerozumel ekonomickej funkcii podnikateľa, ktorú neskôr brilantne rozpracovali myslitelia ako Joseph Schumpeter. Chybne vnímal podnikateľa predovšetkým ako manažéra a vedúceho podnikateľa, a nie ako inovátora. Smith uznával význam "empatie", ale v žiadnom bode svojho diela ju nestotožňoval s podnikaním. Dnes vidíme na Stevovi Jobsovi a ďalších podnikateľoch, ktorí chápu potreby a pocity svojich zákazníkov lepšie a skôr ako samotní zákazníci, že empatia - a nie "chamtivosť" - je skutočne základom podnikateľského úspechu a základom kapitalizmu.

Smithovo nepochopenie úlohy podnikateľa a jeho zjavný odpor k bohatým sú skutočne charakteristické črty, ktoré Smith zdieľa s tými, ktorí sú na ľavej strane politického spektra. To sa však vôbec netýka jeho obhajoby zlepšenia podmienok pre pracujúcich. Podľa Smitha by sa totiž zlepšenie situácie obyčajných ľudí nedosiahlo prerozdeľovaním a nadmernými štátnymi zásahmi, ale bolo by prirodzeným výsledkom hospodárskeho

rastu, ktorý zasa potrebuje predovšetkým jednu vec: hospodársku slobodu. Pokiaľ bude prevládať hospodárska sloboda a trhy sa budú rozširovať, bude sa zvyšovať aj životná úroveň ľudí. Tristo rokov po Smithovom narodení a približne 250 rokov po vydaní jeho opusu magnum vieme, že morálny filozof a ekonóm mal pravdu: Súkromné vlastníctvo a trhové hospodárstvo sú základom rastu, a ak štát nebude príliš zasahovať do hospodárstva,lepší sa život všetkých, najmä chudobných.

Zástancovia kapitalizmu nedokázali práve tieto súvislosti umiestniť do centra svojej obhajoby trhového hospodárstva: Trhovú ekonomiku nepotrebujú v prvom rade silní, pretože tí si nejako poradia v každom systéme, ale slabí a chudobní, ktorých jedinou šancou na zlepšenie životných podmienok je slobodné trhové hospodárstvo.